

Um skaldsöguna *Glas lækni* eftir Hjalmar Söderberg

Tann 2. júlí eru liðin 125 ár, síðani tann gitni svenski rithöfundurinn Hjalmar Söderberg varð borin í heim. Í hesum sambandi verður eitt tiltak í Norðurlanda-húsinum komandi leygdag – við fyrilestri, filmsvísing og framsýning.

Samstundis koma tvær bækur út á føroyskum – skaldsøgan *Glas lækni*, ið er meistaraverkið hjá Söderberg – og ein bók um lívið og skaldskapin hjá hövundinum. Hesa seinnu bókina hevur Hanus Andreassen skrivað.

Glas lækni, sum Kirsten Brix hevur týtt til føroyskt, er nú at fáa í bókhandlunum. Í hesum sambandi hevur Sösiálarin fingið loyvi til at almannakunngera kapitlið „Ein særður riddari“ úr bókini *Hjalmar Söderberg. Kapitlið – sum her er stytt eitt sindur – er ein roynd at viðgera skaldsöguna Glas lækni* sum moralskt og fagurfrøðiligt dokument.

rópt hana ta mest fullfíggaðu skaldsøgu, ið er skrivað á svenskum. Hennara moralska innihald og moralsku avleiðingar tykja hinvegin at vera ein torgreiddari spurningur. Eitt vanligt sjónarmið nú á døgum millum bókmentagranskarar og -viðmerkjara er, at Hjalmar Söderberg ikki identifiserar seg sjálvan við hövuðspersónin, men lýsir hann burturfrá – á atfinningarsaman hátt. Eitt dømi um henda lesihátt er at finna í tí eftirmæli, sum Henrik Andersson hevur skrivað til greinasavnið *Tidens usle magter*, 1992. Her verður ført fram tað sjónarmið, at hövundurin – sum hevði lisið týska heimspekingin Friedrich Nietzsche rættiliga gjølla – í bókini letur Gregorius prest umboða tað, sum Nietzsche rópti træla-ella ressentimentsmoralin. Men, sigur Henrik Andersson, tað er hesin sami moralur, sum elvir Glas lækna til at fremja sína gerð:

Hvis man læser romanen med omtanke, vil man opdage, at romanens komposition afslører, at mordhandlingens ubevidste psykologiske motivering lige præcis er det, som morderen vil rydde af vejen: ressentimentsmoralen, forstået som værdiforestillinger, der i grunden har nagende frustrationer og infantil foreurettethed som deres udsping.

Tolkingin hjá Henrik Andersson er áhugaverd. Men einki grundarlag er fyri tí sjónarmiði, at hövundurin við vilja hevur lýst Glas lækna á henda hátt. Og at døma eftir tí tilfari, ið er til taks, hevði hann – tvørturímóti Anderssons áskoðan – samhuga við læknanum og gerð hansara. Í brævi, sum Hjalmar Söderberg skrivaði til vinmannin Bo Bergman í 1909, eftir at bókina var komin út í danskari týðing, sigur hann: „Att det skulle vara något på tok med doktors förstånd har ingen kommit att tänka på här. Det är också i min tanke inte något annat fel med honom än det, att han handlar efter sina åsikter“.

Hetta brotið bendir á, at tað ein hövundur heldur seg hava ætlað við einum verki ikki altíð er tað sama sum ein bókmentaviðmerkjari heldur hövundin hava ætlað. Við hesum er ikki sagt, at Andersson ikki kann hava lutvís rætt. Hjalmar Söderberg hevur, sum hann einastaðni tekur til, gjørt Glas lækna eitt sindur „sterilan“. Við nútíðar málburði kundi ein sagt, at hann hevur ein neurotiskan – men als ikki, sum onkur hövundur hevur viljað verið við, psykopatiskan – farra. Tað er eingin ivi um, at tá hann fremur sína gerð, er hann elvdur, ikki bara av eini gjølla umhugsadri moralskari niðurstøðu, men líka so nógv av sínum kærleika til Helgu Gregorius, og at hansara kensluliga innibyrjing er ein fyritleyrt fyrir hansara gerð. Kortini skal hansara gerð sambært hövund-

inum fatast sum dømi um eitt gerandisdagsins tyrannmord. Tann ósemja, sum *Glas lækni* hevur elvt til og heldur fram at elva til, stendst m. a. av, at ikki allir lesarar eru til reiðar at lesa eitt slíkt verk sum eina lýsing av eini ávísari støðu millum nakrar ávísar einstaklingar, men vilja síggja hana sum eina moralska uppskrift ella eitt propagandarit. Svenski hövundurin Lars O. Lundgren hevur í bók síni *Liv, jag förstår dig inte*, 1987, sera greiðliga rakt hesa fløkju upp. Hann skrivur:

Så som Söderberg har gestaltat frågan om det berättigade i det etiska mordet i *Doktor Glas* träder de teoretiska aspekterna tillbaka för mera praktiska och nära till hands liggande överväganden. Just emedan villkoren är de som de är i den aktuella situationen och den enskildes samvete gör sig gällande på det sätt som sker, så ter sig mordet berättigat i *Glas* och Söderbergs ögon. Den valsituation som huvudpersonen ställs inför blir ur denna syns punkt en variation på den klassiska konflikten mellan samhällets moral och krav och den enskildes övertygelse och samvete, alltså Antigones problem.

Tað verður ofta tikið fram, hvussu kláran stíll Söderberg hevur, og hvussu leikandi lætt og smidliga hann skrivur. Tær heilt ymisku áskoðanir hjá øðrumegin Andersson og hinumegin Lundgren (og Söderberg sjálvum) um tann moralska boðskapin í *Glas lækna* vísa, at so skjótt sum tú fert eitt vet niður um ta kvirru vatnskorpu, er alt ikki klárt og eyðskilt longur. Grundin er helst tann, at henda bókina er eitt óvanliga fjølstreingjað verk, og at tann lesari, sum ikki lesur hana við hesum fjølstreingi í huga, lættliga kann misfata bókina og gera hövundinum órætt. Eitt greifligt dømi um slíkan mislesnað er tann stutta umrøðan í tí týska Kindlers Lexikon, har uppgerðin við tann kristna kynsmoralin og kvinnukúganina als ikki er nevnd. Tann, sum lesur hesa grein, kann fáa ein illgruna um, at eisini aðrir bókmentafrøðingar hava havt – og hava – lyndi til at lesa *Glas lækna* við – alt annað enn óheftum – manseygum.

Skaldsøgan *Glas lækni* er – tykir mær – fyrst og fremst ein uppgerð við patriarkalskan kynsmoral og patriarkalska kvinnukúgan. Ein ektaður samhugi við kvinnuni eyðkennir allan skaldskapin hjá Hjalmar Söderberg, og um bókmentafrøðingar loypa hetta brigdi í *Glas lækna* um, fer javnvágin í metingum teirra fyrir skeyti. Hövuðsevnið í skaldsøguni er sjálvur hornasteinurin í okkara samfelag, mansins ognarrættur til kvinnuna, hansara tamarhald á tí rennandi vatninum. Fyri lesaran fær henda ásanann at avleiðing, at gerðin hjá læknanum – so fúkilig hon annars er – fær ein

allegoriskan farra, og at læknin sjálvur – hóast hann verður lýstur sum eitt menniskja við dygdum og lýtum – fær ein symbolskan dóm.

Er tað av tilvild at hövuðspersónurin í skaldsøguni hevur navnðið hjá einum av hövuðseinglum: Gabriel – „Guds hetja“ – hann sum fær fruktirnar at búnað og útinnir Guds straff? Tað sigur eitt sindur um kynstrið og fjølstreingið í hesi bók, at hon frá byrjan til enda er fúkilig og gerandislig, men at Glas kortini kann síggjast í tveimum ljósum – sum allegorisk mynd og sum deyðiligt menniskja. Síggja vit hann í tí fyrsta ljósinum, ber kanska til at siga, at hann tekur upp stríðið við sjálvt tað mannliga prinsippið, tamarhaldið á heiminum og natúrini, kvørkratakið um frælsi, vakurleika og kærleika. Tað er púra í trád við eina slíka tolking, at hövundurin brúkti tíggju tey seinastu árin í sínum lívi til stríð ímóti tí meinskasta umboðnum fyri hetta prinsipp, sum 20. öld hevur kent: Adolfi Hitler.

Síggja vit harafturímóti Glas sum eitt menniskja, og bara eitt menniskja, er avleiðingin tann, at hann ikki kann vera eitt vanligt menniskja. Vanlig menniskju berjast ikki móti drekum. Tað er tí ikki av tilvild, at Glas er lýstur sum bæði óvanliga klárskygdur – og samstundis so avbyrgdur menniskjansliga, at hann hevur umstøður til at virka sambært síni kláru fatan av nøkrum grundfyrbrigdum í tí vesturlendsku siðmenningini. Tað innisæla og avbyrgda í hansara lyndi er helst ein fyritleyrt fyrir, at hann kann fremja sína gerð. Hevði hann livað eitt meira opið lív og lesað sín skugga við størri gávumildi, var gerðin helst óhugsandi. Hövundurin hevur brúk fyri, at Glas skal hava steril eyðkennir, annars gongur snildin ella ráðagerðin í skaldsøguni ikki upp. Og við tað at hann stendur yvir av einum mátti, hvørs veldi er yvirmenniskjansligt og fevnir um aldata, er tað heilt natúrligt, at hansara egni menniskjaskapur í hesi hólmgongu kemur í vanda. Hann er hetjan, sum fær drekans eitur upp á seg. Hövundurin lýsir hann sum skynsaman logikara og ger samstundis vart við vandan við treytaleysum konsekvensi og treytaleysum áliti á tankan. „Du skall icke fråga!“ Icke heller gå till botten med tingen: då går du själv till botten“, sigur Glas. Og ein hugsar um orðini hjá Nietzsche: Tann, sum stríðist móti ódjórum, má síggja til, at hann ikki á tann hátt verður til ódjór. Og hyggur tú leingi í eina avgrund, hyggur avgrundin eisini inn í teg.

Hanus Andreassen